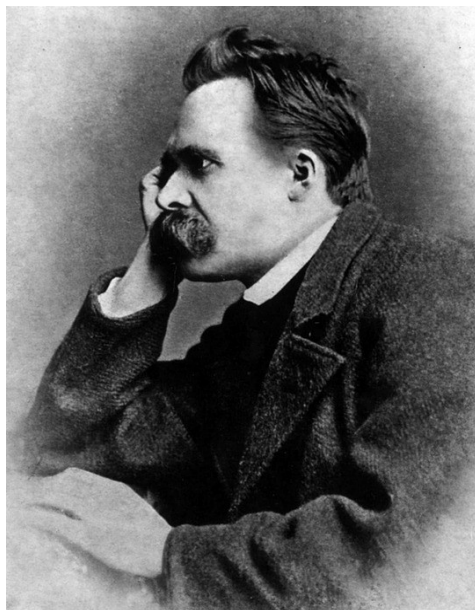

Friedrich Nietzsche 1844 – 1900

luisterviering - in een serie over filosofen

7 juni 2020

Vorbereiding: Ad de Gruijter, Jolly van der Velden, Cobie Roeleveld, Jan Hulsbergen

Lied Als gij bestaat (t: Oosterhuis; m: Oomen)

Als Gij bestaat bewerk ons dan,
herschep ons hart en ons verstand
dat wij ontvankelijk worden voor uw Naam.

Welkom en inleiding thema

Welkom in deze luisterviering van de Haagse Dominicus waarin we in de serie filosofen vandaag de Duitse filosoof Friedrich Nietzsche [1844-1900] aan het woord laten komen. Bijnaam: de filosoof met de hamer; een van de invloedrijkste filosofen uit de 19^e eeuw Deze domineeszoon die na een afgebroken theologiestudie uiteindelijk kiest voor de filosofie, verlaat de stad Bazel waar hij als hoogleraar een leerstoel heeft. Dit vooral vanwege zijn zwakke gezondheid en altijd weer migraine. Hij trekt door Europa, bij voorkeur naar het zuiden, zegt zich eerder Europeaan dan Duitser te voelen. Tot op vandaag is zijn werk invloedrijk. Wij doen hem tekort want we maken een keuze uit het vele. En dan uiteraard dat Nietzsche God dood verklaart. Nu is hij niet de enige want wie het TV-programma 'Adieu God' weleens heeft gezien [EO TV met Tijs van den Brink] maakt kennis met mensen die God, geloof en kerk eveneens vaarwel hebben gezegd. Regelmatig gaat het dan over niet langer geloofwaardige godsbeelden of over ervaringen in het verleden met een beklemmend geloof. Waarom Nietzsche eigenlijk aandacht geven in de geloofsgemeenschap, in een viering? Wat meetelt is dat Nietzsche enorme invloed heeft uitgeoefend op het denken en spreken over God en geloof. Theologen van naam hebben zijn denken niet onbesproken en onbeantwoord gelaten. Ging Jezus ook niet in debat met zijn opponenten?

Nietzsche is ervan overtuigd dat álles anders wordt met deze 'doodverklaring' van God, want... dan zal namelijk de hele christelijke cultuur die met dit geloof samenhangt óók verdwijnen. De kunst, de moraal, de daarmee samenhangende waarden en normen. Deze onvermijdelijkheid die hij

verkondigt is voor hem tegelijkertijd een levenslange worsteling. Hij zegt: 'We zijn getuige van een zonsverduistering die voorgoed is ingetreden.....'

Alles wordt anders. Het lijkt of hij op de resetknop drukt, zoals in deze coronapandemie-tijd de samenleving ook op de resetknop lijkt te drukken wanneer we tegen elkaar zeggen: veel moet helemaal anders. Mogelijk heb je dat ook weleens gedaan in je geloofsleven?

Kan 'de filosoof met de hamer' ons toch inspireren?

We verkennen Nietzsches woorden, die zijn worsteling met geloven in God op twintigjarige leeftijd beschrijft in het volgende gebed:

Ik wil U kennen, onbekende,
Gij diep in mijn ziel grijpende,
Mijn leven als een storm doorvarende,
Gij ondoorgroendelijke, aan mij verwante,
ik wil U kennen, zelf U dienen

Lied Psalm 115 [van God ik-zal-zijn is de hemel] (t: Oosterhuis; m: Oomen)

Van God ik-zal-zijn is de hemel-
aan de kinderen der mensen allen
heeft hij de aarde gegeven.
Niet de doden zingen
niet de doden onder de grond
maar wij levenden, omdat wij leven
moge dat nog menig morgenstond.

Lezing Nietzsche en 'de dood van God'

'Hebben jullie niet gehoord van de dolle mens, die op klaarlichte morgen een lantaarn opstak, op de markt ging lopen en onophoudelijk riep: 'Ik zoek God! Ik zoek God!' – Omdat er daar juist veel van die lieden bijeen stonden die niet aan God geloofden, verwekte hij een groot gelach. 'Is hij soms verloren gegaan?' vroeg de een. 'Is hij verdwaald als een kind?' vroeg de ander. 'Of heeft hij zich verstopt? Is hij bang voor ons? Is hij scheep gegaan? Naar het buitenland vertrokken?' – Zo riepen en lachten zij door elkaar. De dolle mens sprong midden tussen hen in en doorboorde hen met zijn blikken. 'Waar God heen is?' riep hij uit. 'Dat zal ik jullie zeggen! Wij hebben hem gedood – jullie en ik! Wij allen zijn zijn moordenaars! Maar hoe hebben wij dit gedaan? Hoe hebben wij de zee kunnen leegdrinken? Wie gaf ons de spons om de horizon uit te vegen? Wat hebben wij gedaan, toen wij deze aarde van haar zon loskoppelden?.....

God is dood! God blijft dood! En wij hebben hem gedood! Hoe zullen wij ons troosten, wij moordenaars? Het heiligste en machtigste dat de wereld tot dusver bezeten heeft, is onder onze messen verbloed – wie wist dit bloed van ons af? Met welk water kunnen wij ons reinigen? Welke zoenoffers, welke heilige spelen zullen wij moeten bedenken? Is niet de grootte van deze daad te groot voor ons? Moeten wij niet zelf goden worden om haar waardig te schijnen? Nooit was er een grotere daad – en wie er ook na ons geboren wordt, om wille van deze daad behoort hij tot een hogere geschiedenis dan alle geschiedenis tot dusver geweest is!'-

Hier zweeg de dolle mens en keek opnieuw zijn toehoorders aan. Ook zij zwegen en keken bevreemd terug. Eindelijk wierp hij zijn lantaarn op de grond, zodat die in stukken sprong en uitdoofde. 'Ik kom te vroeg,' zei hij toen, 'het is mijn tijd nog niet. Dit ongelooflijke gebeuren is nog onderweg. Het maakt een omweg – het is nog niet tot de oren der mensen doorgedrongen.....

In Nietzsche, De vrolijke wetenschap, boek III, 125, vertaling: P. Hawinkels, Amsterdam, 1976

Lied Die zegt God te zijn (t: Oosterhuis; m: Oomen)

Die zegt God te zijn
laat hij tevoorschijn komen,
wat hebben wij aan een naam alleen
laat hij opstaan dat wij hem zien.
Stem uit het vuur wolk in de verte
zijn niet genoeg
voor deze aarde van scherven en rook
waar ons geen leven gegund wordt.

Woorden en wonderen zijn er genoeg
en goden van goud en beloften
maar niet een god als een hand die bevrijdt
iemand die doet wat hij zegt.

Jij die zegt onze god te zijn
verborgen verblindend onmogelijk jij
wat houdt je af van de mensen-
kun jij de slagen verduren
die mensen verduren
kun jij de beker drinken
die wij moeten drinken
ga je met ons in de dood?

Overweging

Het gaat in het christendom niet om het zielenheil van mensen, zegt Nietzsche.

Er wordt verlossing verkondigd en een hiernamaals, maar er is geen verlossing ook niet hier en nu. Daarbij maakt het christendom gelovigen afhankelijk door hen als een kudde een moraal op te leggen, een 'slavenmoraal'. Nietzsche roept zijn gehoor op zich daarvan los te maken en te komen tot eigen waarden, een eigen moraal. De Übermensch, [bovenmens] is degene die zich van het systeem durft los te maken. [in: Aldus sprak Zarathustra].

Het nationaalsocialisme heeft dit woord 'Übermensch' geadopteerd en misbruikt, maar Nietzsche heeft niets met antisemitisme. Voor hem is de bovenmens degene die de werkelijkheid neemt zoals deze is, ook de moeilijke kanten ervan. 'Amor fati', zegt Nietzsche. Omarm het levenslot, heb het lief. Daarom kan hij respect opbrengen voor de Christusfiguur, want wetend welk lot hem wacht, ontvlucht Jezus dit niet. Maar het christendom..... dat verwijt hij wereldvlucht.

Wanneer Nietzsche ons op eigen benen wil zetten, ons uitnodigt zélf tot standpunten en waarden te komen, wat zou je ertegenin brengen?

Nietzsche neemt waar hoe geloof verworden kán tot een systeem waarin macht en dwang worden uitgeoefend. Is dat verlossing? Dan wil je wel 'adieu' zeggen maar geldt dat niet evenzeer voor onderdrukkende politieke ideologieën? Helaas is het vaak zo gegaan. Het moet ontmaskerd worden. Nietzsches kritiek werkt zuiverend. Maar is het christendom wereldvlucht?

In parabels en het handelen van Jezus is juist sprake van toewending naar elkaar en naar de wereld. Het lot wordt niet zomaar omarmd, de werkelijkheid niet zomaar genomen zoals deze nu eenmaal is. Steeds weer wordt gepoogd het lot ten goede te keren voor de vluchteling, de arme, de zieke, voor wie verstoten is.

We proberen rampen af te wenden, virussen te bestrijden... en ja, soms slaat het noodlot toch toe en ieder heeft een eigen levenslot. Dit lot omarmen is voor de een 'n opgave, voor de ander een gelaten toelaten óf een levenskunst, voor weer een ander een bewuste keuze, een heilig moeten zelfs. Wat is het lot voor jou?

Reacties op Nietzsche zijn niet uitgebleven. Als één ding duidelijk is geworden, dan toch dat geloven een keuze is of een overweldigende ervaring....uit vrijheid of omdat je niet anders kunt of wilt. Vóór Nietzsche had niemand gehoord van bevrijdingstheologie, feministische theologie en recent 'groene' theologie, allemaal met oog voor hier en nu, voor mensen, deze aarde. In onze tijd herontdekken we geloof als een bevrijdend verhaal uit structuren van macht en onderdrukking, een verhaal van verwachting en hoop en goede boodschap voor jou en mij.

Muzikaal intermezzo

Abraham gaat weg

In 'Woord voor woord' verhaalt Karel Eykman hoe Abraham in de winkel van zijn vader de godenbeelden in stukken slaat, op één beeld na. Omdat hij niet gelooft in al die goden. Hij slaat met Sara een nieuwe weg in.

Lied Blijf niet staren (Oosterhuis / Huijbers)

Blijf niet staren op wat vroeger was.
Sta niet stil in het verleden.
Ik, zegt Hij, ga iets nieuws beginnen-
het is al begonnen, merk je het niet.

Overweging - vervolg

Abraham blijft niet staren. Zijn lot [amor fati] is: vertrekken en opnieuw beginnen. Wanneer Jozua veel later na 40 jaar woestijn het volk het 'belofde land' binnenleidt herinnert hij eraan dat in de tijd van Abraham meerdere goden werden vereerd. Hij zegt: Dien alleen de God die bevrijdt [Jozua 24]. Abraham slaat in de winkel van zijn vader ook alle godenbeelden stuk, op één na. Maar die **ene** God die neemt Friedrich Nietzsche ons ook af, met verdriet om de cultuur die er onvermijdelijk mee verloren gaat. En geloofsvragen dan over waarheen, waarom en waartoe? Er is geen antwoord, zegt Nietzsche. En ook de wetenschap verschaft geen zekerheid schrijft hij in het boek 'De vrolijke wetenschap' [1882]. Je blijft met lege handen achter in dit nihilisme, maar het zet ook aan het denken bij alle zo geheten zekerheden en vanzelfsprekendheden. Kunnen we zonder doel, zonder grond, zonder verhaal? Ik meen: Als de verhalen in duigen liggen, ligt alles in duigen. Nietzsche komt na 'de doodverklaring van God' uit bij de leegte, bij het absolute 'niets'. Diezelfde leegte is voor mystici nu juist de plek waar je van 'beelden' en vanzelfsprekendheden vrij tot nieuw verstaan kan komen.

Zo kunnen we naar moderne kunst kijken. Waar voorheen de kunst, de beelden al voor ons invulde en daarmee vastlegde zoals in iconen zien we nu eigentijdse abstracte iconen die iets aanwezig laten zijn juist door beelden uit te bannen. Mystiek in de leegte zoals bij Rothko, Mondriaan, Malevitsj. Open laten, leeg laten, vinden we ook terug bij de theologen na Nietzsche die bij het symboolwoord God tot nieuwe woorden komen zoals de anglicaanse bisschop John A.T. Robinson [1919-1983] die in de jaren zestig van de vorige eeuw [1963] het boek 'Honest to God' schrijft. Hij noemt God 'de diepste grond van ons bestaan', niet een persoon die buiten de wereld staat en ons bevoogdt.

De Duitse theoloog Dietrich Bonhoeffer [1906-1945] geïnspireerd door Nietzsche en zijn 'amor fati' gedachte ontvlucht Duitsland vanwege het nazisme maar keert in de oorlog toch terug om zich tegen

de nazi's te verzetten. Het is zijn 'lot'. Hij wordt opgepakt en opgehangen in 1945. Zijn godsbeeld: De God die bij ons is, is de God die ons verlaat [Marcus 15,34] en alleen zo blijft Hij ons nabij. Als reactie op 'de doodverklaring van God' door o.a. Nietzsche wordt God zelf als het ware bevrijd uit beklemmende beelden. 'Die beelden kunnen toch niks', zegt de vader van Abraham, in het verhaal van Eykman.

Godsbeelden die open laten, leeg laten ook. Verdraag jij zo'n leegte?

Je mag toch hopen dat ons veel bevrijdende ruimte toevallt zoals bij de mystici.

*Een iets, een hij, een zij, een het
ik heb geen naam voorhanden.
Zo klinkt het in het volgend lied.*

Lied Het (t: Nel Veerman; m: Mariëtte Harinck)

Diep in een innerlijk vertrek
woont tussen schemerwanden
Een iets, een hij, een zij, een het
ik heb geen naam voorhanden.

Kind, branding werd het ooit genoemd.
Liefst noem ik het: mijn voor het oog
bron, kracht, of 'zijn gedreven'
verbonden tweede leven.

Het houdt zich slapend, meldt zich dan
weer onverwacht aanwezig
al houdt het zich, ook als het rust,
met wat zijn werk is, bezig.

Het wijst mij op een kiem, een cel
een leven in mijn leven
waaruit ik dan, naar zijn bestel
een nieuw heelal moet weven.

Voorbeden

Laten we bidden

Eeuwige,

Juist in een tijd als deze
realiseren we ons dat we op elkaar zijn aangewezen,
dat we elkaar nodig hebben,
dat we Jou nodig hebben,
als een steun in de rug en een licht op ons pad.

Amor fati; ons lot omarmen.

Dat vraagt zo nu en dan nogal wat
zeker als we bang zijn, ziek of eenzaam.

Het vraagt om actief zoeken naar acceptatie,
ook al zijn de omstandigheden anders dan we zouden willen.

Geef dat we die vrede kunnen vinden
en als een oplichtende ster kunnen doorgeven.

Help ons bewust te worden van het onderscheid tussen oprechte acceptatie en onderdrukking,
hoe groot of klein dat gevoel van 'moeten' ook kan zijn.

Laat Jouw woord als voeding zijn en bevrijding
en - hoe vaak het ook is misbruikt – niets anders!

Jij bent de bron van ons bestaan,
de vonk die overspringt.
We hebben je zoveel verschillende namen gegeven,
zoveel beelden van je gemaakt,
zoveel regels bedacht om je te dienen.
Dat geeft ons houvast en helpt ons om betekenis te geven.
Maar in ons hart weten we ook dat ieder godsbeeld mensenwerk is,
elke regel zowel kan voeden als kan onderdrukken,
elke naam zowel liefde als angst kan inboezemen.
Amor fati; met wijsheid en met Jouw zegen
én in de hoop dat we Jouw licht steeds zullen zien in de ander.

Wij bidden voor iedereen die op welke manier dan ook getroffen is door het coronavirus.
Wij bidden voor iedereen die uitrekt naar de ander.
Wij vragen om kracht en inspiratie,
om geduld en relativiseringsvermogen.
Wij vragen ook om moed.
Wij bidden voor wat ons persoonlijk zo ter harte gaat.

Amen

Lied Keer U om (Oosterhuis / Oomen)
Keer U om naar ons toe-
keer ons toe naar elkaar.

Zegenwens

Eeuwig Aanwezige
grond van ons bestaan
Onnoembare, toch aangeropen
Jij die verhalen in ons schrijft
opdat wij mensen zijn
zoals gedacht, geschapen, uitgesproken

Zegen ons
dat wij niet dolen richtingloos
Zegen ons
dat wij leven vanuit en naar jou toe

Zegen ons met kracht
te leven wat het leven brengen zal
Zegen ons met kracht
elkaars lot te verlichten
ten goede te keren
waar dat maar kan

Dat wij elkaar bevrijden en doen leven

Dat wij jou vinden in de woorden
in de leegte
in het wonder van ons bestaan

Zo mag het zijn.

Lied Deze wereld omgekeerd (t: Oomen; m: Huijbers)

De wijze woorden en het groot vertoon
de goede sier van goede werken
de ijdelheden op hun pauwentroon
de luchtkastelen van de sterken
al wat hoog staat aangeschreven
zal Gods woord niet overleven
hij wiens kracht in onze zwakheid woont
beschaamt de ogen van de sterken.

Zijn woord wil deze wereld omgekeerd:
dat lachen zullen zij die wenen
dat wonen zal wie hier geen woonplaats heeft
dat dorst en honger zijn verdreven
wie onvruchtbaar is zal vruchtbaar zijn
die geen vader was zal vader zijn
mensen zullen andere mensen zijn
de bierkaai wordt een stad van vrede

Wie denken durft dat deze droom het houdt
een vlam die kwijnt maar niet zal doven
wie zich aan deze dwaasheid toevertrouwt
al komt de onderste steen boven:
die zal kreunen onder zorgen
die zal vechten in 't verborgen
die zal waken tot de morgen dauwt
hij zal zijn ogen niet geloven.